

Katedra Pedagogiki Przedszkolnej i Wszesnoszkolnej

ZNACZENIE ZABAWY W ROZWOJU DZIECKA W WIEKU PRZEDSZKOLNYM

„(...) Dzieci są wiosną
rodziny i społeczeństwa (...)
bł. Jan Paweł II

Rozwój człowieka zawsze był przedmiotem refleksji naukowców. Wynika to przede wszystkim z dotychczasowych pism naukowych. Między innymi do tego nurtu nawiązywali w swoich opracowaniach pedagodzy i psycholodzy (m.in. K. Darwin, J. Lamarck, G. W. Hegel, L. S. Vygotsky, V. W. Mott, E. B. Hurlock, H. Bee, J. Piaget). Zagadnienie to wykorzystuje już nie tylko psychologia i pedagogika, ale także antropologia, biologia, fizyka, historia. Pojęcie to po raz pierwszy zostało wprowadzone przez starożytnego filozofa Arystotelesa. Ten wielki uczony zauważał, że rozwój – jako pewien proces – nadaje materii formę.

Zainteresowanie rozwojem dziecka pojawiło się na przełomie XIX i XX wieku. (...) Jego przedstawiciele zajęli się początkowo przede wszystkim problemami związanymi z czynnikami rozwoju. Szczególnie ożywione dyskusje i spory wywoływały zagadnienia dotyczące rozwoju poznawczego. Zajmujący się nim psycholodzy starali się zrozumieć, na czym polega i czym jest spowodowana odmienność myślenia i zachowania ludzi w różnych okresach życia¹. Współcześnie przyjęto, że rozwój to proces, który wiąże się ze zmianami, jakie zachodzą na podłożu ilościowym i jakościowym. Z przedstawionych interpretacji wynika, że człowiek jako istota nie jest w stanie funkcjonować tylko w jednym wymiarze. Zarówno rozwój fizyczny jak i psychiczny splatają się, czyli stanowią pewną jednolitą nierozzerwalną całość. Zaprezentowane definicje nie są jakąś innowacją. Od wielu lat mają one swoje potwierdzenie w licznych pracach badawczych (medycznych, psychologicznych i pedagogicznych). Można wnioskować, że stanowią dość istotny fundament dla nauk zajmujących się rozwojem.

Czy w rozwoju tkwią szczegóły? Pytanie to zostało postawione przez J. Karbowniczek i M. Grabowskiego² w jednym z artykułów. Z rozważań autorów jednoznacznie wynika, że rozwój jest priorytetowym zagadnieniem dla nauk humanistycznych, a tym samym jako pewien proces dąży do metamorfozy biologicznej, psychicznej i uspołeczniania człowieka, jego udoskonalania na podłożu biopsychospołecznym, poszerzania zasobu i poziomu wiedzy, pozyskiwania umiejętności i poszukiwania sensu życia.

¹ M. Sławińska, *Konstruowanie wiedzy na zajęciach w przedszkolu*, Kraków 2010, s. 37.

² J. Karbowniczek, M. Grabowski, *Czy w rozwoju tkwią szczegóły? Własne refleksje nad terminologią i periodyzacją wzrastania człowieka*, [w:] *Zdrowie jako zakładny predpokład rozwoju ludzkiego potencjału*. Zbornik Prispěvkov, Podhajska 2010, s. 90–96.

Wiek przedszkolny obejmuje okres życia dziecka pomiędzy trzecim a siódmym rokiem życia. Granice chronologiczne tego okresu są względne. Wynika to z tego, że najmłodszy nie są przystosowani do wychowania przedszkolnego³. Dzieci na tym etapie rozwijają się w różnym tempie. Świadczą o tym głównie różnice indywidualne, które zostały zaprezentowane przez autorów w wielu pracach naukowych. Z dotychczasowych ustaleń wynika, że u dziecka w wieku przedszkolnym dokonują się charakterystyczne zmiany w sferze psychiki. Są one zauważalne w zakresie sensoryczno-umysłowego poznawania świata⁴.

Szukając odpowiedzi na pytanie, czy stymulować rozwój poznawczy dziecka, można natknąć się na różne wątpliwości. T. Gałkowski opisuje spór, jaki toczy się między zwolennikami a przeciwnikami wczesnej stymulacji. Zwolennicy twierdzą, że prawie wszyscy ludzie mają jakieś zdolności i talenty, lecz u wielu z nich nie zostały one w odpowiedni sposób ujawnione lub rozwinięte, ponieważ nie zastosowano wobec nich odpowiednich sposobów pobudzających. Przeciwnicy podkreślają, że jeśli chodzi o jednostki szczególnie uzdolnione, niekoniecznie trzeba dbać o ich wczesny rozwój, aby wyrosły na wyjątkowo zdolne pod względem inteligencji. Wysuwa się także tezę, że wczesne zabiegi wspomagające rozwój dziecka mogą być szkodliwe, ponieważ jest ono jeszcze zbyt niedojrzałe na tego rodzaju zabiegi wychowawcze, a nawet oskarża się odpowiedzialnych za to dorosłych o odbieranie dziecku beztrudności dzieciństwa.

Jeśli odpowiemy „tak” na pytanie, czy stymulować rozwój poznawczy dziecka, osobną kwestią staje się, jak to robić. A. Brzezińska podkreśla, iż nauczyciel nie ma prawa modelować dziecka według programu. Dorosły ma odkrywać świat „razem z dzieckiem”, a nie dla niego (...) Preferowanie jedynie aktywności spontanicznej powoduje, że dziecko „nie ma czemu się przeciwstawiać, nie ma z czym walczyć, nie ma czego przekonywać, nie ma co zdobywać”⁵.

Celem niniejszego opracowania jest zaprezentowanie zabawy jako czynnika dość istotnego dla rozwoju dziecka w wieku przedszkolnym.

CZYM JEST ZABAWA? KILKA SŁÓW ...

O zabawie powiedziano i napisano już wiele. Jest to temat, który w szczególności znajduje się w centrum zainteresowania nauczycieli przedszkola. Ta forma aktywności pojawia się u dziecka bardzo wcześnie – z chwilą gdy zdobywa ono umiejętność chwytania przedmiotów rękoma i manipulowania nimi – i od tej chwili

³ Szersze omówienie tego kontekstu w opracowaniu: J. Karbowniczek, *Procesy poznawcze dzieci w wieku przedszkolnym*, [w:] *Trvalo udržateľný rozvoj očami detí predškolskeho veku. Zborník z vedecko – odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou*, eds. M. Podhajecka, M. Minova, Presov 2010, s. 176–203.

⁴ I. Krupova, L. Podrouzek, *Využívanie konštruktivistických metód ako prostriedku rozvíjania prirodzenej gramotnosti žiakov 1 stupňa ZŠ*, [In:] *Veda a výskum v zrkadle času: Zborník referátov z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej pri príležitosti založenia Inštitutu Juraja Páleša v Levoci*, Ruzomberok 2009, s. 64–72.

⁵ M. Sławińska, *Konstruowanie wiedzy na zajęciach w przedszkolu*, Kraków 2010, s. 70–71.

towarzyszy mu przez wiele, wiele lat (...) przechodząc z upływem czasu różne przeobrażenia⁶.

Czym jest zabawa? Pytanie to budzi pewną refleksję. Obecnie dysponujemy wieloma definicjami. W literaturze autorzy identyfikują zabawę i grę jako synonimy. Czy jest to właściwe odniesienie się do tej formy aktywności? Wielu autorów podkreśla, że różnica pomiędzy tymi zagadnieniami nie jest w dalszym ciągu jednolita i wyraźna. Współcześnie do analizy tych dwóch terminów nawiązała J. Karbowniczek⁷. Według autorki gry i zabawy należą do kategorii gier dydaktycznych. Z rozważań wynika, że są one elementami scalającymi i dążącymi do edukacji najmłodszych. Mogą być one praktykowane w zabawach konstrukcyjnych, ruchowych i tematycznych. W tym miejscu warto zadać jeszcze jedno pytanie: Czym jest zabawa dla rozwoju dziecka? Według I. Roszkiewicz zabawa zwiększa orientację w świecie oraz ćwiczy umiejętności, sprzyja rozwojowi myślenia, wiedzy, spostrzegania oraz poszczególnych sprawności czynnościowych (...) uczy kierowania, planowania, rozwija zdolności organizacyjne, wzbogaca osobowość dziecka (...) rozwija sferę emocjonalną życia, pogłębiając ją (...) stanowi jeden z najlepszych środków psychoterapeutycznych i często bywa stosowana jako metoda oddziaływania na dzieci z różnymi trudnościami i zaburzeniami rozwoju⁸.

Na szczególną uwagę zasługują interpretacje D. B. Elkonina i G. Kapicy. Pierwszy autor traktuje zabawę jako formę życia oraz swoistą działalność nastawioną na zdobywanie orientacji w świecie ludzkich czynności i stosunków, a także zadań i motywów ludzkiej działalności⁹ natomiast w ujęciu G. Kapicy zabawa to czynność ciesząca, bawiąca kogoś, pozwalająca spędzić czas. (...) To działanie wykorzystywane dla własnej przyjemności, oparte na udziale wyobraźni tworzącej nową rzeczywistość¹⁰. Zabawa spełnia również kilka funkcji. Są one różnorodnie rozpatrywane przez autorów.

Można wyróżnić cztery zasadnicze funkcje:

1. **diagnostyczna**: pozwala określić warunki indywidualnego rozwoju dziecka, jego możliwości,
2. **kompensacyjna** (eliminuje występujące braki powodujących dysharmonię w rozwoju jednostki, rozładowuje napięcie i negatywne emocje),
3. **kształcąca**: przyczynia się do rozwoju procesów poznawczych, zainteresowań i wzbogacania wiedzy dziecka),
4. **wychowawcza** (przyczynia się do rozwoju osobowości dziecka, poszerzania kontaktów społecznych).

W literaturze można znaleźć następujące zestawienia klasyfikujące zabawę. Między innymi są one określone w oparciu o:

⁶ H. Prus-Wiśniewska, *Zanim dziecko pójdzie do szkoły*, Warszawa 1995, s. 17.

⁷ J. Karbowniczek, A. Gondek, *Gry i zabawy w nauczaniu języka angielskiego*, „Poliglota” 2007, nr 2.

⁸ I. Roszkiewicz, *Młodszy wiek szkolny*, Warszawa 1983.

⁹ D. B. Elkonin, *Psychologia zabawy*, Warszawa 1984, s. 17.

¹⁰ G. Kapica, hasło: zabawa, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna*, red. W. Pomykało, Warszawa 1993, s. 933.

1. aktywność dziecka (badawcze, dydaktyczne, konstrukcyjne, manipulacyjne, tematyczne),
2. liczbę uczestników (równoległe, samotne, zespołowe),
3. udział osób dorosłych (samorzutne itp.),
4. miejsce (w sali, na świeżym powietrzu, w wodzie),
5. zastosowane środki dydaktyczne (gotowe zabawki, przedmioty codziennego użytku, zabawy słowne, zabawy i gry stolikowe).

Ch. Buhler¹¹ wyróżnia cztery kategorie zabaw:

1. funkcjonalne (obejmują takie czynności jak: wstawanie, pełzanie, chwytanie, gaworzenie, jazdę na rowerze),
2. w fikcje (poprzez naśladownictwo osób, zwierząt oraz czynności wykonywanych przez dorosłych),
3. receptywne (obejmuje następujące czynności: lepienie, budowanie, rysowanie, oglądanie filmów),
4. konstrukcyjne (np. rysowanie, pisanie, robienie wycinanek, układanie obrazków).

Zabawa wydaje się mieć istotne implikacje dla całego psychologicznego życia dziecka i błędem jest postrzeganie zabawy, nawet u starszych dzieci, jako trywialnego marnowania czasu. Z drugiej strony za błąd uważamy niedostrzeganie faktu, że celem zabawy z punktu widzenia dziecka jest po prostu zabawa. Dziecko nie uczestniczy w zabawie, aby świadomie przekonać się, jak coś działa, by wypróbować dorosłe role, stymulować wyobraźnię, czy robić cokolwiek z tego, co zostało przez lata opisane jako atrybuty zabawy. Dziecko bawi się, ponieważ jest to zabawne, a nauka z tej zabawy płynąca jest dla dziecka czymś zupełnie przypadkowym. Nawet gdy uczestniczy w tzw. uporządkowanej (...), widzi to jako całkowicie niepoważną aktywność, pomyślaną dla jego rozrywki (...) Nie ma wątpliwości, że najmłodsi uczą się przez zabawę, tak jak uczą się świadomie i nieświadomie przez wszystkie formy doświadczenia¹².

Zabawa stanowi wielostronne oddziaływanie na dziecko: ułatwia poznawanie rzeczywistości, angażuje jego procesy emocjonalne oraz oddziałuje na działalność praktyczną. Poprzez nią może ono ujawniać nie tylko swoje przeżycia i konflikty, lecz również rozładowywać napięcie emocjonalne, lęk, rozdrażnienie, poczucie zagrożenia.

Reasumując powyższe rozważania należy wnioskować, że zabawa stanowi ważne ogniwo w formowaniu młodego człowieka. Jest ona nie tylko elementem łączącym naukę z rozrywką, ale także czynnikiem wyzwalamym aktywność u dziecka. Z literatury wynika, że zabawa korzystnie wpływa na rozwój biopsychospołeczny jednostki, a tym samym ją ubogaca.

¹¹ Ch. Buhler, *Dzieciństwo i młodość*, Warszawa 1933.

¹² D. Fontana, *Psychologia dla nauczycieli*, Poznań 1998, s. 54–58.

Niech powyższej refleksji przyświeca myśl wyrażona przez bł. Jana Pawła II:
„(...) Zabawa jest nie tylko przejawem potrzeby rozrywki czy dowodem lekkomyślności, lecz nawet wtedy, gdy nie zdajecie sobie z tego sprawy, jest okazją do kształtowania charakteru i pielęgnowania cnót (...).

Ivana Rochovska

Bibliografia:

- Buhler Ch., *Dzieciństwo i młodość*, Warszawa 1933.
 Elkonin D. B., *Psychologia zabawy*, Warszawa 1984.
 Fontana D., *Psychologia dla nauczycieli*, Poznań 1998.
 Kapica G., hasło: zabawa, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna*, red. W. Pomykało, Warszawa 1993.
 Karbowniczek J., Gondek A., *Gry i zabawy w nauczaniu języka angielskiego*, „Poliglota” 2007, nr 2.
 Karbowniczek J., Grabowski M., *Czy w rozwoju tkwią szczegóły? Własne refleksje nad terminologią i periodyzacją wzrastania człowieka*, [w:] *Zdravie ako základny predpoklad rozvoja ľudskeho potencialu. Zborník Príspevkov*, Podhajska 2010.
 Karbowniczek J., *Procesy poznawcze dzieci w wieku przedszkolnym*, [w:] *Trvalo udržateľný rozvoj očami detí predškolskeho veku. Zborník z vedecko – odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou*, eds. M. Podhajacka, M. Minova, Presov 2010.
 Krupova I., Podrouzek L., *Využívání konstruktivistických metod jako prostředku rozvíjení přírodovědné gramotnosti žáků 1 stupně ZŠ*, [In:] *Věda a výzkum v zrcadle času: Zborník referátov z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej pri príležitosti založenia Institutu Juraja Páleša v Levoci*, Ruzomberok 2009.
 Kwiatowska M., Topińska Z. (red.), *Pedagogika przedszkolna*, Warszawa 1978.
 Prus-Wisniewska H., *Zanim dziecko pójdzie do szkoły*, Warszawa 1995.
 Roszkiewicz I., *Młodszy wiek szkolny*, Warszawa 1983.
 Sławińska M., *Konstruowanie wiedzy na zajęciach w przedszkolu*, Kraków 2010.

STRESZCZENIE:

Znaczenie zabawy w rozwoju dziecka w wieku przedszkolnym

W artykule przedstawiono rolę i znaczenie zabawy jako podstawowej formy działalności dziecka w wieku przedszkolnym. Zwrócono uwagę na stymulację rozwoju poznawczego najmłodszych, funkcje, czynniki klasyfikujące oraz na kategorię zabaw.

Słowa kluczowe: zabawa, rozwój poznawczy, stymulacja, dziecko.

SUMMARY:

The importance of play in child development at preschool age

The article presents the role and importance of play as the basic activities in the preschool child. Attention was drawn to the stimulation of early cognitive development, functions, factors of category classification and playground.

Key words: fun, cognitive development, stimulation, child.